

NOTISER

KUNSKAP

Den klassiska idén om kunskap innebär att man vet något om det är sant och man tror det på goda grunder. Men om jag överväger att köpa en lott i ett lotteri med en miljon lotter och endast en vinstlott, och om den lott jag erbjuds faktiskt råkar vara en nitlott, så vet jag ju inte det, trots att jag tror det på goda grunder och det är sant. (Jag tror det på goda grunder eftersom jag vet att det finns en miljon lotter och endast en vinstlott.) Om jag visste att lotten är en nitlott, så skulle jag ju inte köpa den.

LARS BERGSTRÖM

OM ATT FÖRUTSÄTTA DET SOM SKA VISAS

Betrakta följande argument:

P1. Det är alltid oproblemiskt att förutsätta det som ska visas.

C. Alltså: det är alltid oproblemiskt att förutsätta det som ska visas.

Argumentet verkar vara problematiskt då det förutsätter det som ska visas. Men är denna invändning övertygande? Förutsätter inte invändningen också det som ska visas – nämligen att det alltid är problematiskt (och således inte alltid oproblemiskt) att förutsätta det som ska visas?

Att förutsätta det som ska visas är visserligen oproblemiskt om argumentets slutsats, C, är sann. En potentiell anhängare av C kan därför inte på ett koherent sätt avvisa invändningen för att den förutsätter det som ska visas. Men detta faktum verkar vara en klen tröst för anhängare av tesen att det alltid är problematiskt att förutsätta det som ska visas. Eftersom de är förbundna till att C är falsk kan de inte gärna försvara legitimiteten i sin invändning med hänvisning till uppfattningen att C är sann.

Är det kanske så att det ibland, men inte alltid, är problematiskt att förutsätta det som ska visas? Detta förslag väcker dock en ny fråga: när, mer exakt, är det problematiskt att göra detta? En naturlig tanke är att argumentet ovan förutsätter det som ska visas på ett problematiskt sätt, medan invändningen mot argumentet ovan bara förutsätter det som ska visas på ett oproblemiskt sätt. Men tänk om det snarare är tvärtom?

SKEPTIKER OCH SKEPTICISM

Termen "skepticism" används vanligtvis för att beteckna den kunskaps-teoretiska tesen att vissa påståenden inte är rättfärdigade. Vad betyder då termen "skeptiker"? En naturlig tanke är att en skeptiker om något område helt enkelt är en person som accepterar en skeptisk tes om det relevanta området. Så brukar ju vår begreppsapparat fungera när det rör sig om andra teser och dess anhängare: en dygdetiker är ju exempelvis en person som accepterar den dygdetiska moralteorin. Med avseende på skeptiker och skepticism är det tyvärr mer komplicerat än så. Istället verkar termen "skeptiker" ofta användas för att beteckna en person som inte accepterar, eller som kanske till och med förnekar, vissa påståenden *inom* det relevanta området.

Här är ett exempel för att illustrera hur detta lite förbryllande språkbruk fungerar. Enligt tesen som brukar kallas "moralisk skepticism" så är moraliska påståenden, så som den dygdetiska teorin, inte rättfärdigade. En moralisk skeptiker är dock inte (primärt) en person som accepterar denna kunskaps-teoretiska tes, utan (framförallt) en person som inte accepterar den dygdetiska teorin, och inte som inte heller accepterar andra moraliska påståenden. Visserligen är det förstås så att om en person tror att ett visst påstående, p , inte är rättfärdigat, så kommer hon normalt sett inte heller att acceptera p . Men rimligen finns det också undantag: det verkar inte *omöjligt* att samtidigt både tro att p och också tro att ens tro att p är orättfärdigad. Vissa filosofer, så som Maria Lasonen-Aarnio (2014), har till och med hävdad att den här kombinationen av uppfattningar ibland är rationellt påbjuden (se också Tiozzo 2019).

Vad detta illustrerar är att de två möjliga betydelseerna av termen "skeptiker" kan gå isär. Om en person accepterar en skeptisk kunskaps-teoretisk tes *om* ett område men samtidigt också accepterar vissa påståenden *inom* det relevanta området så verkar hon räknas som skeptiker i den första betydelsen men inte i den andra. Om hon istället tror att vissa påståenden inom ett område *är* rättfärdigade men ändå inte accepterar de påståendena så verkar hon istället räknas som skeptiker i den andra meningen men inte i den första.

Mer än en gång har detta lett till förvirring. För att se detta kan vi betrakta ett argument som först presenterades av G. E. Moore och som ibland har använts för att kritisera skeptiker om den så kallade "yttervärlden". Moores argument kan formuleras så här:

1. Här är en hand, och här är en till hand.
2. Om 1 så existerar yttervärlden.
3. Alltså: yttervärlden existerar.

(När Moore presenterade premiss 1 så gestikulerade han mot sina två händer, i tur och ordning.)

Låt oss säga att detta argument har sanna premisser (och således också en sann slutsats). Skulle detta innebära problem för en skeptiker om yttervärlden? Det verkar bero på vilken betydelse av termen ”skeptiker” vi använder oss av. Det verkar uppenbart att argumentet, även om dess premisser är sanna, inte kan hota *skepticism* om yttervärlden – dvs. tesen att påståenden om yttervärlden inte är rättfärdigade. Detta beror helt enkelt på att även om 1 och 2 (och 3) är sanna så följer inte att de också är rättfärdigade. Därför är det också svårt att se att argumentet skulle kunna ställa till problem för en person som är skeptiker i den första meningen (i det att hon accepterar *skepticism* om yttervärlden). Å andra sidan: för en person som är skeptiker i den andra meningen, i det att hon förnekar eller inte accepterar påståenden om yttervärlden, så kan argumentet potentiellt innebära åtminstone någon sorts trubbel. Om dess premisser är sanna så följer ju åtminstone att en sådan person förnekar, eller inte accepterar, ett påstående som faktiskt är sant. Och det är ju beklagligt.

Hur skulle ett Moore-lik argument som faktiskt kan hota *skepticism* om yttervärlden kunna se ut? En möjlighet är ett argument i stil med detta:

- 1*. Premiss 1 (i argumentet ovan) är rättfärdigad.
- 2*. Om 1* så är åtminstone ett påstående om yttervärlden rättfärdigat.
- 3*. Alltså: åtminstone ett påstående om yttervärlden är rättfärdigat.

3* är, till skillnad från 3, oförenlig med *skepticism* om yttervärlden. Å andra sidan har detta argument också potentiella problem som inte drabbar det första argumentet. Ett sådant problem har att göra med hur vi kan veta att premisserna i de respektive argumenten stämmer. Det är lätt att förstå hur vi kan veta att 1 är sann: vi kan helt enkelt se, med våra ögon, att den stämmer. (Eller åtminstone kunde Moore, när han presenterade argumentet, göra detta.) Det är dock mindre rimligt att vi på samma sätt skulle kunna se att 1* är sann.

Vidare har det ibland betraktats som mystiskt hur påståenden som handlar om *normativa* frågor skulle kunna vara sanna. Om frågor om

rättfärdigande skall räknas som normativa frågor, vilket inte är en ovanlig idé, så drabbar denna oro därför också 1*. Detsamma kan inte sägas om någon av premisserna i det första argumentet.

LITTERATUR

- Lasonen-Aarnio, Maria. 2014. "Higher-Order Evidence and the Limits of Defeat". *Philosophy and Phenomenological Research* 88, nr 2.
- Tiozzo, Marco. 2019. "Om betydelsen av evidens av högre ordning". *Filosofisk tidskrift* 40, nr 1.

UTILITARISM

Psykologen Malin Bergström ger följande råd till en DN-läsare (DN Insidan, 14/4-20):

Istället för att byta beteende kan du välja att byta moralfilosofisk hållning. I och med att du verkar tycka att otrohet är fel per se skulle du potentiellt kunna vara pliktetiker/kantian (alltså tänka att det finns moraliska regler som det är vår plikt att följa oavsett omständigheter). [...] Men jag tänker att utilitarismen kan tjäna dig bättre. Enligt den teorin är det moraliskt riktiga det som leder till största lycka för största möjliga antal. Att du och din älskare förgyller varandras liv utan att hans fru far illa är alltså, enligt utilitarismen, moraliskt högtstående. Kan du se det så skulle din självkänsla kunna få vingar.

FÖRVÄXLING

Joel Halldorf, teolog och författare, hävdar att "utilitarismen förväxlar lyckomaximering och moral" (Expressen Kultur, 26/2-20). Vad syftar Halldorf på med "moral" i denna formulering? En kandidat är: *den korrekta moraliska teorin*. Men utilitarismen medför förstås inte att lyckomaximering är en teori. En annan kandidat är: *egenskapen moralisk riktighet*. Men enligt utilitarismen är ju det att en handling maximerar lycka det som gör att den är moraliskt riktig. Detta medför inte, utan verkar snarare utesluta, att lyckomaximering är detsamma som moralisk riktighet. Och därmed kan väl utilitarismen inte gärna sägas förväxla dessa två egenskaper. Är det kanske snarare Halldorf som förväxlar utilitarismen med teorin att moralisk riktighet *är* lyckomaximering?

1954

På den tiden skulle alla gymnasister skriva en uppsats för att genomgå studentexamen, och om uppsatsen blev underkänd blev man inte heller student, utan fick slinka ut bakvägen från skolan med svansen mellan benen. Uppsatsämnena var desamma över hela landet. Det året, när jag skulle undergå provet, var ett av uppsatsämnena "En nutida filosofisk riktning som jag intresserat mig för". Eftersom filosofiundervisningen i dåtidens gymnasium nog sällan eller aldrig nådde fram till det "nutida" var det endast tre personer i Stockholm som nappade på det ämnet. En skrev om existentialismen, en annan om Uppsalafilosofin, och sedan var det då jag, som gick på reallinjen och inte hade läst filosofi och inte heller visste något alls om filosofi, men som ändå helt dumdrigt, kanske i desperation, valde det ämnet. Jag "missuppfattade" det förstås och borde alltså ha blivit underkänd. Min uppsats handlade om Sigfrid Siwertz vattensymbolik, vilket var ett litteraturvetenskapligt ämne och därmed en missuppfattning, som borde ha underkänts. Men filosofiläraren, som egentligen, liksom de flesta filosofilärare i gymnasiet på den tiden, huvudsakligen var lärare i kristendomskunskap, kunde tydligen inte tillräckligt mycket filosofi för att förstå det. Svenskläraren fattade nog, men valde att enbart bedöma min behandling av svenska språket, vilket gjorde att jag ändå blev godkänd. Som sagt, det gäller att ha tur.

LARS BERGSTRÖM

FILOSOFI UNDER KALLA KRIGET

Det är antagligen inte många svenska filosofer – eller svenskar över huvud taget – som vet vem Ladislav Hejďánek var. Han dog i april 2020, 92 år gammal. Han var en tjeckisk filosof och en av de första talespersonerna för Charta 77, en oppositionell grupp som arbetade för att mänskliga rättigheter skulle respekteras i Tjeckoslovakien. Han avskedades redan 1971 från den professur han, på rekommendation av sin lärare Jan Patočka, fick under Pragvåren 1968. Därefter arbetade han bl.a. som nattvakt och eldare, men han var också en av dem som anordnade underjordiska seminarier med gästande utländska filosofer.

Dessa seminarier organiserades av en stiftelse i Oxford, The Jan Hus Foundation, som bl.a. drevs av filosoferna Kathy Wilkes och Bill Newton-Smith, som jag kände väl från internationella seminarier i Dubrovnik, där filosofer från Öst och Väst möttes årligen för diskus-

sioner utan politisk övervakning. Det fanns också en fransk avdelning, där bl.a. Jacques Derrida var aktiv. Flera av de filosofer som skickades till Prag – och som regelmässigt släpade med sig filosofisk litteratur som annars var oåtkomlig där – arresterades av polisen. Detta drabbade bl.a. Wilkes, Newton-Smith, Anthony Kenny och Roger Scruton. Newton-Smith kördes till gränsen där han övergavs mitt i natten. Derrida fängslades däremot, efter att polisen planterat narkotika i hans resväska på flygplatsen, men han släpptes efter direkt ingripande av president Mitterrand.

Själv undgick jag lyckligtvis arrestering, men jag måste medge att jag var rätt nervös när jag skulle ta mig hem till mitt hotell mitt i natten, efter att ha lett ett seminarium om maktforskning och värderingar i Hejdáneks våning. Den stod tydligen under ständig polisbevakning. En annan sak jag minns från det tillfället var att Hejdáneks hade väldigt svårt både att stå och att sitta. Han hade skadat ryggen på något sätt. Därför hade hans arbetskamrater konstruerat en sorts ställning som han kunde halvligga i medan seminariet pågick. Han var också tvungen att hela tiden översätta det vi sa, eftersom jag inte förstår tjeckiska och de flesta seminariedeltagarna inte förstod engelska. De var inte akademiker; jag fick intrycket att akademiker inte längre vågade ta sig till Hejdáneks våning. Däremot träffade jag akademiker i en annan privatvåning, där jag talade om underdeterminering av teorier och Quines filosofi. Den våningen tycktes inte vara bevakad och den låg också mer avsides.

LARS BERGSTRÖM

Medarbetare i detta nummer av *Filosofisk tidskrift*: Lars Bergström är professor emeritus i praktisk filosofi vid Stockholms universitet, Åsa Carlson är universitetslektor i praktisk filosofi vid Högskolan i Gävle, Ulf Danielsson är professor i teoretisk fysik vid Uppsala universitet, Lisa Folkmarson Käll är universitetslektor i genusvetenskap vid Stockholms universitet, Erik Hallstenson är doktorand i teoretisk filosofi vid Uppsala universitet, Sofia Jeppsson är universitetslektor i filosofi vid Umeå universitet, Fredrik Svenaeus är professor i filosofi vid Södertörns högskola och Frans Svensson är universitetslektor i praktisk filosofi vid Göteborgs universitet.